

ли, що історія про Данила Заточника, засланою князем, якій сим словом здобув собі помилювання, була пізніше зв'язана з «Словом», по характеру ж своїм воно являється чисто літературним твором, в гномічно-дидактичнім роді. При тім д-р. Щурат вказав і візантійські першовзори, які, по його гадці, були перероблені незвісним староруським автором, а саме поеми Михайла Гліки, а посередньо його сучасника Теодора Птохопродрома (котрого твори були використані Глікою) з середини XII в.

Ся гадка про повну неоригінальність твору не знайшла признання, тому що йшла задалеко. Аналогії Данилового моління з поемами Гліки і Птохопродрома досить загальні, а що про знайомість з ними на Русі нема ніяких доказів, тож і твердити, що «Моління» було просто переробкою сих творів, як то висловився д-р. Щурат¹, не можна було з такою рішучістю. Натомість сформульований ак. Істриним здогад, що «Моленіє» в дійсності не було ніяким благанням заточника і його автор не був ніяким засланцем, знайшов послух в російській літературі, хоч ряд дослідників дальше обстоював і розвивав старий, традиційний погляд на «Моленіє» як дійсне прошення, написане якимсь засланим дружинником до свого князя².

Я думаю, що при нинішнім стані тексту се питання не може бути скільки-небудь категорично рішене. Се факт, що пізніша традиція вважала його автора засланцем на озеро Лаче (на верхів'ях Онеги, в Новгородській землі, теп. Олонецькій губ.): він звідти написав до князя своє «Моленіє», просячи уласкавлення і повороту на княжий двір, і дійсно досяг своєї мети. Пізніша вставка «Моленія» оповідає се в казочній формі: Данило кидає своє моління «запечатане в воску» до озера, то ковтула риба, рибу ловлять і приносять на княжий двір, моління попадає до княжих рук, і князь «повелѣ Данила свободити отъ горькаго заточенія». Але в нинішнім тексті твору (I редакції) Лаче-озеро виступає в ряді географічних назв, очевидно зібраних звідусіль, цілком довільно, щоб дати матеріал для гри слів в наріканнях автора на свою гірку долю: «Кому Любово, а мнѣ горе лютоє; кому Бѣло-озеро, а мнѣ чернѣе

¹ «Пам'ятка староруської літератури, звісна під назвою «Слово Данила Заточника», не є оригінальним твором, лиш переробкою поем грецького хроніста з XII в. М. Гліки, а посередньо його сучасника Теодора Птохопродрома.

² Розумію особливо праці Шляпкіна, Гуссова, Ляценка, також загальні курси Владимірова, Сперанського й ін. Література до 1905 р. вказана в II т. моєї «Історії». Під час війни друкувалась в Казані спеціальна праця — дисертація Міндальова, але я не бачив її вже видрукованою.

смоли; кому Лачь-озеро, а мнѣ на немъ съдя плачь горкий; кому Новѣгородъ, а мнѣ углы опали, зане не процвѣте часть моя». В II редакції натомість маємо: «кому ти есть Переславль, а мнѣ Горееславль, зане часть [моя] не прорае въ немъ».

Так само міняється ім'я князя-адресата: він зветься то «сином великого царя Всеволода», то «сином великого царя Владимира», стає то Ярославом Володимировичем, то Ярославом Всеволодовичем. Поки була звісна тільки перша редакція, де князь зветься сином Володимира, як я сказав уже, слово вважалося твором середини XII в., писаним в нашій Переяславі, якимсь туземним дружинником. Коли була опублікована II редакція, адресована до Ярослава Всеволодича, сю редакцію признано старшою, а що сього Ярослава Всеволодича прийнято за звісного князя Переяслава суздальського першої половини XIII в., то твір зв'язано з Переяславом суздальським. Навіть ак. Істрін, хоч уважає «Моление» літературним твором, без якої-будь практичної мети, тим не менше все-таки вважає його продуктом Переяслава суздальського, першої половини XIII в., й інші дослідники, які йдуть його слідами, не вагаються зараховувати сей твір до нової суздальсько-володимирської творчості. Але з огляду на вище сказане, се все зостається дуже непевним. Дослідники, котрі займалися «Молением» при кінці минулого століття, основно довели, що так звана II редакція, представлена копією Чудовською і виданою Ундольським, в порівнянні з копіями I редакції мусить уважатися старшою і ближчою архетипа. Але трактувати її як копію, що відбиває в собі сей архетип скільки-небудь точно, ніяк не можна. Вона, без сумніву, теж носить на собі дуже виразні сліди перерібок, котрі, правдоподібно, дуже значно віддалили її від оригіналу. Досить пригадати цитату на самого ж Данила Заточника, що читається в ній («Данило рече: "Храбра, княже, скоро добудеши, а умный дорогъ есть"»).

Мусимо рахуватися з можливістю, що в оригіналі адресат міг бути не названий по імені зовсім, або названий тільки по батьку («ей, помяни мя, сыне великаго царя Всеволода» або «великаго царя Владимира»), і відти пішло вагання в іменах: пізніші книжники довільно доповняли й розвивали сі апострофи, прикладаючи до того чи іншого князя. Можливості тут досить широкі! Окрім внука Ярослава, котрий теж був Володимировим сином, Ярослав Володимирович, син Мономаха, сидів в Переяславі в 1190-х рр.; один Ярослав Всеволодич, з Ольговичів, княжив в сіверських землях в другій половині XII в., другий, Юрій

внук, в першій половині XIII в. Але кінець кінцем таке чи інше хронологізування імен не дає ніякої твердої дати написання «Слова»: така адреса могла з'явитися і в XII, і в XIII, і в XIV віці.

Так само і Переяслав, як означення місця пробутку автора або князювання князя адресата, не дуже певний, бо міг з'явитися як один з варіантів словесної гри, як я то зазначив уже вище, і з нього міг вийти і переяславський титул для князя адресата. При нинішнім стані тексту і студій над ним я не бачу можливості твердо уставити час і місце написання пам'ятки з її змісту. Так як її маємо тепер, ми можемо класти появу її архетипа і на XI, і на XII, і на XIII, і на XIV вік. Можемо прив'язувати її до земель полудневих і північних. Орієнтування бо на безсумнівно північні місцевості, як Біло-озеро, Лаче-озеро, з'явилося, очевидно, при пізніших перерібках на півночі, де в кожному разі «Моление» було дуже популярне, як показують численні перерібки, і ся традиція про Лач-озеро, як місце заслання Данила, записана в північній компіляції.

Так само мало надійні всякі комбінації про особу автора і обставини написання, які робляться з нинішнього змісту, переповненого пізнішими додатками, характеру чисто літературного. Коли, напр., з слів: «азь рабъ твой, сынъ рабыни твоея» робиться вивід, що автор був сином княжої рабині, забувається, що се єсть просто літературна фраза, взята з псалмів. Те саме треба сказати щодо інших фраз, котрі підбираються для того, аби на підставі їх комбінації схарактеризувати соціальну позицію автора й його ідеологію. Саме ім'я Данила як автора могло бути нав'язане якоюсь літературною постаттю класичного невдальца, в тім роді як Данило безчасний молодець, на котрого вказували Безсонов і д-р Шурат.

З «Молением» сталось приблизно те, що ми бачили свого часу з «Посланием» Клима. Того алюзії до різних символічних образів послужили канвою, на котрій книжники-коментатори почали громадити всякі природничі курйози, які кінець кінцем завалили і витиснули первісний зміст. Афоризми і приповідки «Моления» притягали всякі аналогічні гноми і анекдоти, котрими його читачі і переповідачі доповняли і розширяли його твір, чіпляючись не раз зовсім поверховних аналогій. Сі додатки, які часом дуже мало відповідали провідній ідеї твору, витісняли його первісні часті, розривали хід гадок; характер скромної петиції перемінляли в претензійний дидактичний тон, і кінець кінцем наповнили текст недоречностями, за котрі новіші до-

слідники, які мали необережність приймати все се за пер-вісний текст «Моленія», лаяли автора блазнем і людиною з переверненою головою¹.

Уже сам вступ твору властиво містить три вступи, з котрих найбільш автентичний вигляд має тільки останній, який по своїй гадці безпосередньо притикає до дальшого «Моленія» (хоч і відділений від нього підозрілою вставкою). Перші два дуже сумнівні і скорше, мабуть, мусять уважатися за додаток пізніших апліфікаторів, які перетворили автентичне «Моленіє» в нову книгу премудрості:

«Вострубимъ, братіє, аки въ златокованную трубу въ разумъ ума своего. Начнемъ бити въ серебряныя органы и возвѣмъ мудрости своея. И ударимъ въ мысля ума своего, поюще въ богодухновенныя свѣрили, да востанутся въ насъ душеполезныя помыслы!

Востани, слава моя! Востани, псалтырю и гусли, да развергу въ притчахъ гаданія моя и провѣшаю въ язъцѣхъ славу мою!»²

Въдй, господине, твое добротуміе, притекохъ ко обыцней твоей любе. Глаголетъ бо святое писаніе: Просите и приметет!

* Давидъ рече: не суть рѣчи ни словеса, ихже не слышася гласи ихъ.

¹ Такий гострий осуд про «Моленіє» видав, власне, Голубінський, прийнявши текст Калайдовича, з усіма його екстраваганціями, включно з вище згаданою історією чудесного одержання «Моління» князем, за оригінальний текст автора і признавши його за се «письменником з виверненою головою, або сумним генієм — блазнем». Він вказував, що замість просити князя, автор виступає з міною найбільшого мудреця, «другаго Соломона», береться вчати князя про все можливе, виписуючи без церемонії всю сю премудрість з книг. «"Слово" — се нескладний ряд поучень á la Соломон і Сірах, почасти звернених до князя, котрого наш мудрець учить без усякої церемонії, почасти до нікого або до всіх». Свого часу наукова публіка здвигнула раменами від такої критики, але коли й тепер не бракує дослідників, які тільки з тою різницею, що за підставу беруть її редакцію замість Калайдовичевої, а трактують її теж як автентичний або майже автентичний твір автора, то се не дуже зміняє стан справи. А так, напр., оцінював її редакцію Гуссов в досить цінній своїй розвідці про «Моленіє»: «Ми дивимось на редакцію її як на «Моленіє» в початковім виді, воно, як можна судити, в сій версії не підпало ніяким, скільки-небудь серйозним змінам», — пише він (с. 21). І Келтуяла, притримуючись її редакції, начеркує таку фантастичну біографію автора: «Данило походив з Переяславля Суздальського. Се ще молода людина, дворянин, молодший дружинник, син заможних батьків, дуже освічений і очитаний для свого часу, себто першої половини XIII в. Нагнівавши чимсь своїх батьків (мабуть, занадто віддавався читанню книг), Данило зостався без матеріальної помочі з їх боку і опинився в нужді. Деякий час Данило пробував у службі боярам-капіталістам. Тяжка праця і принижене становище служачого у бояр-експлуататорів змусило Данила кинути службу. Шукаючи виходу з свого становища, Данило рішився звернутись до переяславського князя Ярослава Всеволодовича... з прошенням, щоб той взяв на службу до себе» (I, с. 782).

² Парафрази псалмів 65 і 48.

* Звіздкою означив я сі фрази як правдоподібний пізнійший додаток.

Мы же не умолчимъ но возлагаемъ къ господину своему всемилостивому Ярославу Всеволодичю¹.

Княже мой господине, помяни мя въ княженіи своемъ! Яко азъ рабъ твой, сынъ рабыни твоея! Вижу вся челоувѣки яко солнцемъ грѣмымъ милостію твоею, толко азъ единъ хожу во тѣмъ, отлученъ свѣта отъ очію твоего, аки трава растуши въ застѣни, на нюже ни солнце сіяетъ ни дождь идетъ. *Тѣмъ же, господине, приклони ухо твое въ глаголы устъ моихъ и отъ всѣхъ скорбей моихъ избави мя.

Княже мой господине, вси напаяются отъ обилія дому твоего, толко азъ единъ жадаю милости твоея, яки елень источника воднаго. Быхъ яко древо стояще на пути, да вси мимоходящєи сѣкутъ его,— тако и азъ всѣмъ во обидѣ есмь, занеже не оградимъ есмь страхомъ грозы твоея, яки оградомъ твердымъ».

Се те, що можна б з найбільшою правдоподібністю вважати основним і первісним тоном «Моленія», хоча, розуміється, і тут, правдоподібно, знайдуться пізніше додані паралелі. Далі ми бачимо виразне роздвоєння, двоїсть мотивів, котру дуже трудно, просто неможливо допустити в первотворі. З одного боку, автор рекомендує себе як людину цінну своїм розумом і ученістю і вияснює більшу вартість для князя розуму дорадників і служебників, ніж їх хоробрості; се вважається, думаю, що й справедливо, первісним мотивом. Поруч того, одначе, в нинішнім тексті читаємо похвали хоробрій дружині, виправдування своєї невеликої освіти, аргументи проти можливих обвинувачень в «безумії»:

«Княже мой господине, аще ти есмь на рати не хоробръ, но на своѣхъ ти есмь крѣпокъ, да тѣмъ избираю сладость словесную, совокупляя аки въ мѣхъ воды морскія и извитія словесь, и ршенія притчами хитрыми, а глаголивъ языкъ и многоліствено сердце и увѣтлivity уста яко струя рѣчныя быстрины.

Соломонъ рече: луче единъ мудръ десяти хоробрующихъ безъ ума. Луче единъ смысленъ десяти владѣющихъ города. Даниль рече: храбра, княже, борзо будудеши, а умный дорогъ есть, зане умныхъ дума добра, тѣхъ бо и полци крѣпци и гради тверды. Инѣхъ же полци сильни, а безъ думы,— и на тѣхъ бываеъ побѣда.

Умень мужъ не вельми на рати хоробръ бываеъ, но крѣпокъ въ замыслѣхъ,— да тѣмъ добро [через те варто] сбирати мудрыє».

З другого боку, маємо такі уперті міркування про потребу збирати дружину, і то х о р о б р у дружину:

«Якоже паволока многими шелки испещрена, красно лицо являєъ, тако и ты, княже нашъ, многими челоувѣки славенъ и честенъ во всѣхъ странах явися.

Якоже неводъ не удержитъ воды, но избираеъ множество рыбъ, тако и ты, княже, не удержи богатства, но раздавай силнымъ, совокупляя

¹ В I редакції тут іще дальші додатки: «Сердце бо смысленнаго укрѣпляется въ тѣлєси его мудростію. Дысть языкъ мой трость книжника скорописца, и увѣтлива (увѣть — научение) аки рѣчныя быстрость» і т. д.

храбрые: злата бо и градовъ тѣмъ добудеши. Тѣмъ и Езекій царь Израилевъ похвалися къ посломъ царя вавилонского, показавъ имъ множество злата своего, они же рекоша: «Наши цари богатѣе тебе, не множествомъ злата, но множествомъ храбрыхъ и мудрыхъ».

Виявляючи свою мудрість, автор деінде робить ніби такі мало послідовні і недоцільні заяви:

«Аще бо не мудръ есмь, но поне мало мудрости усрѣтохъ: во вратѣхъ разумныхъ мужъ сапоги носилъ есмь, а смысленыхъ въ ризы облачихся...»

Так само мало доцільно вкладаються в уста князеві такі компліменти на адресу автора:

«Цы ли речеши, княже: "Отъ безумія еси реклъ селяко слово!"

Или речеши ми, княже: "Солгаль еси яко тать..."

Или речеши, княже: "Солгаль еси яко песь..." — і подібне.

В нинішніх текстах можемо тільки приблизно намацувати розвій гадок, який був правдоподібно в первотворі. Сюди належать нарікання на своє гірке життя, просьби пригадати авторову біду серед багатства і достатку княжого двору і пожалувати її:

«Княже мой господине, се былъ есмь въ величїи нужѣ, подъ работнымъ ярмомъ пострадахъ: все тоє искусихъ, яко зло есмь...»

Княже мой господине, не отрини раба скорбящаго, не лишь мене живота моего... И насыщаяся многоразличныхъ брашень, помяни мене сухъ хлѣбъ ядущаго. Веселяся сладкимъ питіемъ, помяни мене теплу воду піющаго. Облачаяся въ красоту ризъ своихъ, помяни мене въ испранѣмъ вретисѣ [в непраній вереті]. Лежа, господине, на мягцѣ постели, помяни мене подъ единомъ рубомъ лежащего, зимой [від холоду] умирающа и каплями дождевными яко стрѣлами пронзаема».

Правдоподібно, в основі своїй до первотвору належать міркування, що в такій біді розум і образования автора марнуються, не маючи відповідних обставин для свого полету. Дарма, що в теперішніх текстах, наслідком розширення і деформації, сі дві тези: що біда вчить розуму і біда не дає відповідного розвитку здібностям — уже до певної міри суперечать або розминаються одна з другою:

«Княже мой господине, ржа всть желѣзо, а печаль умъ чловѣку отънимаеть. Молеве ризы казать, а печаль умъ чловѣку. Яко же олово много разваряемо гинеть, тако и чловѣкъ многи бѣды пріемля худѣеть. Печальну бо мужу кости засышуть».

Всякъ бо чловѣкъ у друга видитъ сучецъ во оцѣ, а у себе бревна не видитъ. Яко всякъ чловѣкъ хитритъ и мудритъ о чужей бѣдѣ, а своей не можетъ примыслити. Никтоже бо можетъ соли зобати, ни въ печали смыслити.

Зла не выдавши, добра не постигнути. Не бившеса со псомъ объ одинъ моклокъ, добра не видати. Горести дымныя не терпѣвши, тепла не видати. Злата бо искушается огнемъ, а чловѣкъ напастьми. Пшеница много мучима чистъ хлѣбъ являеть, а чловѣкъ бѣды подѣемля смысленноумень обрѣтается. Аще кто не бываль будетъ во многихъ бѣдахъ, яко у бѣса не вспари, то нѣсть въ немъ вѣжества.* Никто же

бо можетъ стрѣлою звѣзды выстрѣлити, ни въ напасти смыслити. Не гнавши бо ся кому послѣ шершня съ метлою о кроху, ни скакавши со стола по горохово зерно добра не видати».

Ясно відчуваються тут пізніші додатки паралельних гадок, які розширюють і роблять виклад многословним, творять повторення, попадають не на місце, як означене звідкою, витісняють первісні гадки і розривають хід гадок.

Подібним способом треба толкувати появу і більших екскурсів, які перетворили кінець кінцем «Моление» на збірку афоризмів і поучень на різnorodні теми. Одному книжникові згадка про немилу жінку дала привід згромадити збірку афоризмів на сю тему:

«Кто пойметъ злообразну жену придатка дѣля или тестя дѣля богатога, то луче ми буръ волю видѣти въ дому своемъ нежели жена злообразна. Видѣхъ злато на злообразнѣ женѣ и рекохъ: нужно [нудно] есть злату сему! Луче бо ми желѣзо варити и [ежел]и со злою женою быти. Жена бо злообразна подобна перечесу: сюдѣ свербитъ, а сюдѣ болитъ» і т. д.

Подібна згадка про «безумних» дає притоку нагромадженню цілої «тучі художества» в сім напрямі. Іншим разом згадка про лихих княжих бояр і дорадників стає вихідною точкою для афоризмів про хиби боярської адміністрації, що звучить таким дисонансом в творі написанім для позискання княжої ласки:

«Не имѣя себѣ двора близъ княжа двора, не держи села близъ княжа села! Туиъ бо его яко огонь трепетицею накладенъ, а рядовичи [слуги] его яко искры: аще отъ огня устережешися, но отъ искры не можетъ устрещися жженія порт». І далі ще: «Лютъ бѣснующемуся дати ножъ, а лукавому власть»

З нагоди рефлексій на тему «біда учить штукам» з'являється цілий маленький екскурс, де описуються не менше інтересно різні штуки, показувані мандрівними скоморохами та шукарями:

«Один, скочивши на коня, бігає по іподрому, ризкуючи життям. Інший з церкви або з високої палати лігає на крилах з паволоки. Інший нагий мечеться в огонь, показуючи відвагу серця свого царям своїм. Інший, прорізавши литки і оголивши кості голінъ своїх, тим являє свою хоробрість. Інший, скочивши з високого берега, кидається в море, з конем своїм. Інший, прив'язавши шнур до церковного "уха", а другий кінець притягнувши до землі здалека від церкви, бігає по нім долі, одною рукою взявшись за кінець шнура, а другою рукою тримаючи голій меч. Інший же, огорнувшись мокрим полотном, б'ється вруп з лютим звірем».

Таким чином, в нинішнім вигляді тексти і редакції «Моления» уявляють з себе збір різnorodного, в різних часах, в різних місцях, з різних джерел нагромадженого матеріалу, дуже інтересного з культурно-історичного і літератур-

ного погляду, але досить випадково сполученого, в котрім доволі неясно проступають зариси первісного твору. Джерела, з котрих черпався сей матеріал, називає саме слово: «Азь бо аще не въ Афинѣхъ растохъ ни у философъ учихся, но быхъ падая по книгамъ аки пчела по различныхъ цвѣтамъ оттуда избираю сладость словесную». Отже, передусім «книги». В першій лінії Святе письмо: книги новозавітні, псалтир, історичні книги старозавітні, мабуть, в якійсь вибірці, а далі візантійські антології, типу «Пчоли», збірки мудрих гадок, афоризмів і гном. Порівняти лише тексти «Моленія» з «Пчолами», «Ізмарагдами», «Стословцем» Геннадія і под. збірками. Напр., в «Стословці» маємо такі близькі паралелі до наведеного вище тексту «Моленія»:

«Съдѣяшю ти надъ многоразличною трапезою, помяни сухъ хлѣбъ ядущаго. Възлѣгъ на многомягкѣй постели и пространно протягаяся, помяни на голѣ земли лежащаго [подъ] рубомъ и не дерзнувшя ногу простерти зими ради... Лежашю ти въ твердопокровнѣй хранинѣ ти слышашю же ушима своими дождевное множество, помысли о убогихъ, како лежать нынѣ дождевными каплями яко стрѣлами пронажаеми».

В «Моленні» (2 ред.) читаємо: «Видѣхъ полкъ безъ князя, рече [и рекохъ]: "великъ звѣрь безъ главы"». В «Пчолі» старшої редакції (вид. Семеновим): «Видѣ много вон безъ доброго воеводы и рече: великъ звѣрь, но главы не имать».

Пізніші редакції «Пчолі» й «Ізмарагдів» мають таких паралель дуже багато, але тут треба рахуватися вже і з обопільними запозиченнями: переходом різних сентенцій з «Моленія», особливо з його пізніших розширених редакцій, до сих збірок. Особливо популярні були його «мирські притчі», приповідки взяті з усного вжитку, більш живі й інтересні для читачів, ніж книжні запозичення: «глаголетъ бо ся въ мірскихъ притчахъ: не потка [птаха] въ поткахъ нетопырь, не звѣрь въ звѣрѣхъ ежъ, не рыба въ рыбахъ ракъ, не скоть въ скотѣхъ коза, не холопъ въ холопѣхъ кто у холопа работаетъ, не мужъ въ мужѣхъ который жены слушааетъ». Ся категорія афоризмів, очевидно, теж з часом наростала в різних редакціях «Моленія».

Третю категорію становлять історичні приклади, зачерпнені з літопису і з усної традиції. Я мав уже нагоду навести такий приклад про Святослава, настільки відмінний від літописного тексту, що се піддає гадку про якусь епічну традицію, в котрій могло щось подібне бути. Інші приклади ближчі до літопису (Святополк і Ярослав, Шолудивий Боняк, Андрій переяславський), але передаються

часом настільки недокладно, що походять, очевидно, з пам'яті, або з усних переказів. Напр., слова Андрія переяславського: «Ліпша мені смерть, ніж Курське княження» в «Молінні» цитується з іменем Ростислава, або Ярослава, і под.

Весь сей матеріал, наростаючи в різних редакціях «Моління», потім розходився, анонімно або під іменем Данилових слів, по різних збірниках і витягах гном і сентенцій. Безсумнівно, дальші пошукування викриють багато такого. Нещодавно був опублікований збірник XVIII в., де поруч «Молення», переробленого в чисто дидактичну збірку моральних сентенцій, позбавлену яких-небудь історичних прикмет (всі згадки про князя пропущені, а апострофи звернені до «багатого господина»), вписані з іменем «Данила», «Данила Заточника» різні сентенції, в тім і такі, яких зовсім нема в нинішніх текстах «Молення»¹.

Ми бачили вже таку цитату «Даниль рече» в найстаршій копії самого «Моління», XV в., се показує, як давно почалась популярність сеї пам'ятки як скарбниці сентенцій і афоризмів.

Досі не було зроблено серйозної, ґрунтовної проби вилучити з сеї купи різнорідного і різночасового матеріалу те, що становило дійсне «Молення», означити його початковий, оригінальний склад і зміст. Без сього, очевидно, не можна оцінити його прикмет як літературного твору, ані дати відповідь на питання, яка була властива, первісна мета сього твору — чисто літературна чи практична. Себо чи писався він на те тільки, щоб вимолити собі поворот до княжого двору і місце на нім, чи мав змалювати образ доброго, ідеального князя і його двору і дати таким чином поучення князям, які мають бути. Рішуче значення для розв'язання сього питання буде мати приділення до архетипу більшої або меншої скількості гномічного елемента.

Можна, напр., прийняти, що сей архетип по вказанім безпосереднім вступі містив ряд отсих благань, слідний доволі ясно в II редакції, з постійною вступною апострофою: «Княже мой господине». Крім того, були хіба ще відхилення інших виходів з положення, крім повороту на княжий двір — в II редакції бачимо їх тепер дві:

«Или речеши, княже: "У богатого тестя женися, ту пей ту и яждь"» —

«Или речеши, княже: "Пострижися въ черны..."»

Могло їх в архетипі бути більше. Автор їх відкидав своїми аргументами, і по сім зараз наступало закінчення, вве-

¹ Извѣстія отд. рус. языка, 1903, IV.

дене словами: «Уже престану глаголати», а замкнене якимись чемними побажаннями князеві¹.

Така схема, яка ще досить виразно проступає в II редакції, остільки правдоподібна, що з становища літературного вона не мала того інтересу, як гномічні часті, тому менше правдоподібності вважати її результатом пізніших перерібок і ампліфікацій «Молення»². І при такій схемі можна з усякою правдоподібністю прийняти, що твір повстав дійсно як «моленіє» до певного конкретного князя, до котрого автор хотів впроситися на двір. Що він був засланий, одначе, ніщо не вказує; навпаки, коли признати частиною первісного тексту отсі гіпотетичні княжі поради шукати собі іншого способу прожитку: оженитись або піти в ченці, то се рішучо вказувало б, що автор не був засланим.

При таких характері первісного тексту елемент поучення мусив би бути мінімальний. Елемент гномічний теж не повинен був би виходити за межі характеристики тяжкого становища автора, його авторекомендації і критики тих способів прожитку, котрі ним відкидаються (оженення для маєтку, вступлення до монастиря для прожитку, може ще якийсь). Признати, що автор переходив з ролі петента в роль дорадника в своїм первіснім творі, значило б посудити його в нетактовності і глупоті, до котрого ті часті твору, які найбільше можна вважати первісними, властиво не дають ніякої підстави.

Що іншого — прийняти, що сам автор згодом перетворив своє моління в твір загальнішого, літературного харак-

¹ Нинішне закінчення, як і вступ, виглядає теж як нагромадження цілого ряду пізніших закінчень:

«Се уже оставимъ рѣчи и речемъ сице: "Воскресни, Боже, суди земли, воздвигни князи, убуди бояръ, умножи силу князю нашему!»

Укрѣпи бо ны и утверди лѣнныя. Вложи ярость страшливымъ въ сердце.

Не дай же, Господи, въ полонъ земли нашае языкомъ не знающимъ Бога, і т. д.

Подай же имъ, Господи, побѣду на вся возстающая на ны.

Подай же имъ, Господи, Самсонову силу, Александрову хробость, Иосифовъ умъ, Соломонову мудрость, крѣпость Давыдову!

Умножи люди во вѣки въ державѣ твоей.

Да тя славятъ вся страны и всяко дыханіе челоувѣче“.

² Приблизно таку схему приймав Лященко в своїй розвідці 1896 р., короткий зміст її поданий був мною в львів. «Записках», т. 34. Відкидаючи погляди Безсонова, Модестова, Щурата, він уважав «Моління» дійсним посланням засланого дружинника до свого князя Ярослава Всеволодича. При ближчій розборі питання я вважаю отсі останні пункти (заслання й ім'я князя) менше обгрунтованими, ніж то мені здавалось тоді.